

ADAM LAZAROWICZ (1902–1951)

„Aleksander”, „Danka”, „Dionizy”, „Grot”, „Gwóźdź”, „Jadzik”, „Karol”, „Klamra”, „Kleszcz”, „Orczyk”, „Pomorski”, „Zygmunt”, nazwiska konspiracyjne: Antoni Kowalski, Antoni Wolański; oficer rez. WP: ppor. (16 I 1932), por. (1936), kpt. (lipiec 1943), mjr (sierpień 1944), komendant Obwodu ZWZ-AK Dębica, zastępca inspektora Inspektoratu Rejonowego AK Rzeszów, komendant Podokręgu DSZ Rzeszów, prezes

Obszaru Zachodniego WiN, wiceprezes IV ZG WiN

Ur. 14 X 1902 w Berezowicy Małej, pow. Zbaraż, syn Franciszka (urzędnika skarbowego) i Wandy z d. Hojak (nauczycielki). W 1913 rozpoczął naukę w gimnazjum w Zbarażu (kl. I), następnie we Lwowie (kl. II–V) i Tarnopolu (kl. VI). W związku z walkami toczonymi między Polakami i Ukraińcami z końcem lata 1919 Lazarowiczowie wyjechali do Lwowa. Mając 17 lat, oszukał komisję werbunkową i wstąpił na ochotnika do WP (jesień 1919). Brał udział w działaniach wojennych na Wołyniu. W tym czasie rodzice przenieśli się do Jasła, rodzinnego miasta ojca. Ojciec skłonił L. do odejścia z wojska i podjęcia nauki w siódmej klasie Gimnazjum im. Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jasle. 30 VI 1920 L. (wraz z kilkoma profesorami gimnazjum i szkolnymi kolegami) zgłosił się do WP; brał udział w walkach z bolszewikami na pograniczu Prus Wschodnich. Ranny w nogę w bitwie pod Chorzelami, pow. Ostrołęka, leczył się w szpitalu w Warszawie, gdzie zachorował na tyfus. Po wyleczeniu zwolniony z wojska (6 X 1920), kontynuował naukę w jasielskim gimnazjum. Zdał maturę (1921) i rozpoczął studia na Wydziale Mechanicznym Politechniki Lwowskiej. Po roku przeniósł się do Krakowa, gdzie studiował historię na Wydziale Filozoficznym UJ (1922–1927) i jednocześnie uczył w podkrakowskich szkołach powszechnych (Gołuchowice, Wielka Wieś, Minoga). Po ukończeniu studiów był nadal nauczycielem, a w 1931 został kierownikiem szkoły w Kamieniu, pow. Kraków. Prowadził tam działalność społeczną w ZNP, a także zorganizował oddział ZS, Kółko Rolnicze i Ochotniczą Straż Pożarną, zostając jej hono-

rowym prezesem. Ciężkie zapalenie płuc z powikłaniami i początki gruźlicy zmusiły go do poszukania sprzyjającego leczeniu choroby płuc mikroklimatu (1935); po półrocznej kuracji w sanatorium w Zakopanem zamieszkał z rodziną w Gumniskach-Fox, pow. Dębica, obejmując posadę kierownika miejscowej szkoły powszechnej. 1926–1927 odbył w czasie wakacji miesięczne przeszkolenia wojskowe. W 1931 ukończył kurs Podchorążych Rezerwy Piechoty i jako ppor. rez. otrzymał przydział do 4. ppleg, a 21 III 1933 do 20. pp. 24 II 1937 ze względu na stan zdrowia został zwolniony z obowiązku służby wojskowej.

Po ogłoszeniu mobilizacji w sierpniu 1939 zgłosił się ochotniczo do wojska, oddając się do dyspozycji RKU w Dębicy, i tam został zatrudniony. Kiedy władze cywilne ewakuowały się z Dębicy, pełnił obowiązki komendanta miasta, które opuścił z ostatnimi oddziałami WP. W rejonie Rawy Ruskiej objął komendę nad kompanią piechoty działającą w ramach większego zgrupowania, które jednak – rozbite przez Niemców i zagrożone wzięciem do niewoli przez ACz – zostało rozwiązane. Przebrawszy się w cywilne ubranie, przedostał się do Lwowa. W październiku 1939 przeszedł nielegalnie linię demarkacyjną niemiecko-sowiecką i znalazł się w niemieckiej strefie okupacyjnej. Wrócił do pracy w szkole w Gumniskach i jednocześnie włączył się w organizowanie antyniemieckiej konspiracji wojskowej w ramach SZP; zaprzysiężony 17 XI 1939 przez Jana Artura Towarnickiego „Tura”, komendanta Obwodu Dębickiego. Początkowo L. był referentem wojskowym i mobilizacyjnym obwodu, a od stycznia do maja 1940 dowódcą Placówki ZWZ Dębica, później zastępcą komendanta Obwodu ZWZ Dębica, od grudnia 1940 komendantem. Cieszył się opinią bardzo dobrego organizatora i roztropnego konspiratora; był jednym z bliższych współpracowników inspektora Łukasza →Cieplińskiego. Pod jego komendą Obwód ZWZ-AK Dębica rozwinął szeroką działalność konspiracyjną, osiągnął w służbie znaczące wyniki, za co otrzymał pierwszą lokatę w Inspektoracie ZWZ-AK Rzeszów. Zbudowano siatkę wywiadu, zwłaszcza kolejowego, prowadzono sabotaż i dywersję. Ogromne znaczenie miała obserwacja niemieckich doświadczeń z bronią V-2, prowadzonych na poligonie w Bliznej k. Pustkowa, i zbieranie części pozostałych po wybuchu rakiet. L. współorganizował wojskowy ośrodek tajnej oświaty, krypt. „Kuźnica”, z centralą w Błazowej. W kwietniu 1944 wydał rozkaz utworzenia oddziału partyzanckiego w sile plutonu, krypt. „Dzwon”. W nocy z 30 na 31 V 1944 brał udział w przyjęciu

zrzutów lotniczych na placówce „Raszka I”. W marcu 1944 odmówił objęcia funkcji inspektora rejonowego AK Mielec. 1 VI 1944 mianowany został I zastępcą inspektora do spraw liniowych w Inspektoracie Rejonowym AK Rzeszów. 23 VII 1944 wrócił na teren Obwodu AK Dębica, gdzie objął dowództwo odtwarzanego 5. pułku pancerno-motorowego AK, wchodzącego w skład brygady pancerno-motorowej (dowódca mjr N.N. „Wilk”). W okresie akcji „Burza” (rozpoczętej w obwodzie 28 VII 1944) pozostawał wraz ze swoim sztabem przy oddziałach II Rejonu Walki, operujących w rejonie Ropczyce–Dębica–Wielopole Skrzyńskie. Gdy front zatrzymał się, pozostał na terenach pod okupacją niemiecką.

Po rozwiązaniu AK, 1 III 1945 L. objął komendę „Inspektoratu AK Rzeszów w likwidacji” i rozformował go. W lutym 1945 podczas rzeszowskiej odprawy organizacyjnej „Nie” otrzymał z rąk →Cieplińskiego nominację na inspektora rzeszowskiego i kilka dni później przywiózł z Krakowa instrukcję zawierającą zasady organizowania „Nie”. Od maja 1945 był inspektorem Inspektoratu DSZ w Rzeszowie, podczas Zielonych Świątek 1945 brał udział w tzw. odprawie ideologicznej DSZ. Zorganizował siatkę informacyjną składającą się z osób pracujących w KW PPR w Rzeszowie, WUBP i PUBP, wymiarze sprawiedliwości, a także z oficerów wojska. W sierpniu 1945 objął komendę Podokręgu DSZ Rzeszów, a we wrześniu 1945 stanowisko kierownika Wydziału (Okręgu) WiN Rzeszów. W grudniu 1945 L. mianował Ludwika →Marszałka kierownikiem propagandy Wydziału Rzeszowskiego WiN z zadaniem zorganizowania redakcji i kolportażu regionalnego biuletynu; w marcu 1946 wyszedł pierwszy numer „Ku Wolności”. Rok 1946 był dla L. czasem intensywnej działalności związanej z „referendum ludowym”, akcją „O” (odpluskwanie) i wyborami do Sejmu Ustawodawczego. W październiku 1946 przeniósł się do Krakowa, został zastępcą prezesa Obszaru Południowego WiN, a w grudniu otrzymał nominację na kierownika Wydziału WiN Wrocław. Jednakże jeszcze w grudniu Łukasz →Ciepliński polecił mu przejąć strukturę Wydziału Wrocławskiego kierowanego wcześniej przez ppłk. Mieczysława Szumańskiego „Wolskiego” i zorganizować Obszar Zachodni. Do listopada 1947 był jego prezesem. Ponieważ poprzednia siatka konspiracyjna była porwana, L. zorganizował obszar od podstaw przy pomocy osób znanych mu z pracy w Obwodzie AK Dębica. W utworzonym w styczniu 1947 pod pre-

zesurą → Ciepłińskiego IV ZG L., oprócz dotychczasowej funkcji, został wiceprezesem ZG z zadaniem odbudowania zarządów obszarów. 10 X 1947 wziął udział w naradzie „prezydium” ZG WiN w Zakopanem, na której w związku z aresztowaniami sięgającymi gremiów kierowniczych podjęto decyzję o zawieszeniu kontaktów organizacyjnych oraz działalności do czasu wyjaśnienia sytuacji.

5 XII 1947 L. został aresztowany w Żninie (woj. poznańskie), gdzie wcześniej mieszkała jego rodzina. Początkowo przesłuchiwany był w WUBP w Poznaniu; 7 grudnia został przewieziony do Warszawy, gdzie przetrzymywano go w gmachu MBP przy ul. Koszykowej. Następnie wraz z innymi członkami ZG WiN został umieszczony w pawilonie X i XI oddziału śledczego więzienia MBP na warszawskim Mokotowie. 12–18 XII 1947 konfrontowano go we Wrocławiu z aresztowanymi działaczami tamtejszych struktur WiN. Śledczy starali się nakłonić go do objęcia kierownictwa tzw. V Komendy WiN, lecz bezskutecznie. Przeszedł okrutne śledztwo (prowadzone pod nadzorem sowieckim), w trakcie którego poddawano go m.in. działaniu środków psychotropowych. 10 XI 1948 zeznawał jako świadek w procesie Jerzego Woźniaka (kuriera Delegatury Zagranicznej WiN). Sporządzony 4 VII 1950 w MBP akt oskarżenia zatwierdził prokurator NPW mjr Mieczysław Dytry. Sprawę rozpoznawał WSR w Warszawie w składzie: płk Aleksander Warecki (Warenhaupt) – przewodniczący, mjr Zbigniew Furtak – sędzia wojskowy i mjr Władysław Tryliński – ławnik, w obecności prokuratora wojskowego ppłk. Jerzego Tramera. Pokazowy proces działacza IV ZG WiN rozpoczął się 5 X 1950. 14 X 1950 sąd uznał L. za winnego zarzucanych mu czynów i skazał na karę śmierci oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze. Złożoną skargę rewizyjną NSW rozpatrzył 16 XII 1950 w składzie: płk Wilhelm Świątkowski – przewodniczący, ppłk Alfred Janowski – sędzia sprawozdawca, ppłk Leo Hochberg – sędzia, pozostawiając ją bez uwzględnienia i wyrok WSR utrzymał w mocy. Bolesław Bierut nie skorzystał z prawa łaski, o czym prezes NSW zawiadomił WSR 24 II 1951, polecając „zarządzić bezzwłocznie wykonanie kary śmierci i kar dodatkowych”. Wyrok wykonano 1 III 1951 o godz. 20.25 w więzieniu nr I Warszawa Mokotów; protokół podpisali: mjr Arnold Rak – wiceprokurator NPW, mjr Alojzy Grabicki – naczelnik więzienia, kpt. Kazimierz Jezierski – lekarz, st. sierż. Aleksander Drej – dowódca plutonu egzekucyjnego. Miejsce pochówku jest nieznane.

17 IX 1992 Sąd WOW wydał postanowienie o unieważnieniu wyroku WSR z 14 X 1950.

W 1923 w Krakowie ożenił się z Jadwigą z d. Ojak (ur. 1898), z którą miał troje dzieci: Zbigniewa (ur. 1925), Danutę (ur. 1928), Ryszarda (ur. 1930).

W 1993 w Gumniskach na budynku szkoły wmurowano tablicę poświęconą jego pamięci. Imieniem L. nazwano w Dębicy jedną z ulic (1991); jego nazwisko widnieje także na tablicy ku czci poległych i pomordowanych żołnierzy AK i członków WiN wmurowanej na ścianie kościoła Bernardynów w Rzeszowie (1992).

AP Rzeszów: WUSW, 145, H-5, Zeznania własne A. Lazarowicza. AWL: WSR w Warszawie, Sr 1099/50, Akta sprawy przeciwko Łukasowi Ciepłińskiemu i in., t. 1–32. „Dardanele”; Dokumenty dotyczące procesu IV ZG WiN [w:] *WiN*, t. 6, cz. 1, s. 499–633; *Drogi do niepodległości; Rozpracowanie*.

AK. *Dramatyczny; AK. Rozwój*; T. Balbus, *Konspiracja; idem, „Ku Wolności”*; *idem, Ludzie* (tu obszerny wykaz źródeł przy biografii L.); *idem, Major; idem, Między konspiracją*; A. Bentkowski, *Wina „WiN”-u, „SAN”* 1990, nr 9; T. Biedroń, *Schemat... Obszar Południowy; idem, Schemat*; E. Brydak, *Wojskowy*; G. Brzęk, *Wiemy*; M. Chojnacki, *Mokotowskie*; D. Garbacz, A. Zagórski, *W kleszczach*; M. Huchla, *Zrzeszenie; Informator o osobach*; S. Kluz, *W potrzasku*; J. Kurtyka, *Na szlaku*; Z. Lazarowicz, „Klamra” – *mój ojciec, „Ultimatum”* 1988, nr 1; *idem, „Klamra”*, nr 3–5, 7; J. Łopuski, *Losy*; G. Ostasz, *Krakowska; idem, Z dziejów; idem, Zrzeszenie*; A. Stańko, *Gdzie*; M. Szejnert, *Śród żywych*; K. Szwagrzyk, *Winni?; idem, Zbrodnie*; R. Terlecki, *Dyktatura*; Z. Woźniczka, *Zrzeszenie*; A. Zagórski, *Lazarowicz Adam Kalikst Łukasz [w:] MSBUDN*, t. 1 (tu szczegółowy wykaz źródeł); *idem, Lazarowicz Adam Kalikst Łukasz [w:] PSB*, t. 16, Wrocław 1971; *idem, Lazarowicz Adam Kalikst Łukasz [w:] WiN*, t. 6, cz. 2; *idem, Schemat organizacyjny*, cz. 1; *idem, Z działalności; idem, Zrzeszenie*; Z. Zblewski, *Między*.

Relacje: ks. Józefa Czyża, Zbigniewa Lazarowicza, Jana Łopuskiego, ks. Michała Sternala (w zbiorach Z.K. Wójcika).

Zbigniew K. Wójcik